

गृत्समद (आङ्गिरसः शौनहोत्रः पश्चाद्) भार्गवः शौनकः। इन्द्रः। विराहाना, २१ त्रिष्टुप्

श्रुधी हवमिन्द्र मा रिषण्यः स्याम ते दावने वसूनाम्।

इमा हि त्वामूर्जो वर्धयन्ति वसूयवः सिन्धवो न क्षरन्तः ॥ २.०११.०१

इन्द्र- परमेश्वर। इदि परमैश्वर्ये। इन्द्रः ईशनाधिदेवता। आधिभौतिके भावे वृष्टिप्रदा या ईशानशक्तिस्तस्या अधिदेवता। आध्यात्मिके इन्द्रियाणि वशीकृत्य या शक्तिरावरणाख्यबन्धानि व्यपोह्य मूलशक्तिधारा विमुच्य आत्मानं प्रदर्शयति सेन्द्रः। हवम्- आह्वानम्। श्रुधि- शृणु। मा रिषण्यः- मा हिंस्याः। ते- तव। वसूनाम्- सम्पदाम्। दावने- दाने। स्याम- भवेम। क्षरन्तः- स्रवन्त्यः। सिन्धवः- नद्यः। न- इव। वसूयवः- शरणकामाः। इमाः- एताः। ऊर्जाः- शक्तयः। त्वाम्- भवन्तम्। हि- खलु। वर्धयन्ति ॥१॥

सृजो महीरिन्द्र या अपिन्वः परिष्ठिता अहिना शूर पूर्वीः।

अमर्त्यं चिद्दासं मन्यमानमवाभिन्दुक्थैर्वावृधानः ॥ २.०११.०२

इन्द्र- ईशनाधिदैवत। शूर- समर्थ। पूर्वीः- सनातनीः। महीः- महतीरपो मूलशक्तिधाराः। अहिना- मेघेन जडेन। परिष्ठिताः- आवृताः। याः। अपिन्वः- अवर्धयः। ताः। सृजः- अमुञ्चः। उक्थैः- मन्त्रैः। वावृधानः- वृद्धः सन्। अमर्त्यं मन्यमानम्- स्वयमेव मृतिरहितमिति चिन्तयन्तम्। दासम्- उपक्षपयितारम्। अवाभिन्द- विभेदिथ ॥२॥

उक्थेष्विन्नु शूर येषु चाकन्स्तोमेष्विन्द्र रुद्रियेषु च।

तुभ्येदेता यासु मन्दसानः प्र वायवै सिस्त्रते न शुभ्राः ॥ २.०११.०३

इन्द्र- परमेश्वर। रुद्रियेषु- रुद्रदेवताकेषु। स्तोमेषु उक्थेषु- मन्त्रेषु। च। शूर- समर्थ। येषु। चाकन्- स्वस्थितिं कामयसे। यासु- यासु भावनासु च स्थितिं कामयसे। एताः- त एत उक्थास्ता

एता भावनाश्च । तुभ्य इत्- तवैव । मन्दसानः- तासु हृष्टो भवसि । शुभ्राः- ता दीप्तिमत्यो भावनाः ।
वायवे- प्राणाय । न- सम्प्रति । प्र सिस्त्रते- प्रसरन्ति ॥३॥

शुभ्रं नु ते शुष्मं वर्धयन्तः शुभ्रं वज्रं बाह्वोर्दधानाः ।

शुभ्रस्त्वमिन्द्र वावृधानो अस्मे दासीर्विशः सूर्येण सहाः ॥ २.०११.०४

इन्द्र- परमेश्वर । ते- तव । शुष्मम्- बलम् । नु- क्षिप्रम् । शुभ्रम्- शुद्धम् । वर्धयन्तः । बाह्वोः-
भुजयोः । शुभ्रम्- दीप्तम् । वज्रम् । दधानाः- धारयन्तो वयं भवेम । शुभ्रः- दीप्तः । त्वम् ।
वावृधानः- वर्धमानः । अस्मे- एतस्मै यजमानाय । दासीर्विशः- विषयदास्यभावनाः । सूर्येण-
आत्मसूर्येण । सहाः- अभिभव ॥४॥

गुहा हितं गुह्यं गूळहमप्स्वपीवृतं मायिनं क्षियन्तम् ।

उतो अपो द्यां तस्तभ्वांसमहन्नहिं शूर वीर्येण ॥ २.०११.०५

शूर- समर्थ । गुहा- रहस्यस्थाने अप्रज्ञायाम् । हितम्- अन्तर्हितम् । गूळहम्- मनसि गूढम् ।
अप्सु- जीवोदकेषु । अपीवृतम्- तिरोहितम् । क्षियन्तम्- निवसन्तम् । मायिनम्- सत्ये
मिथ्याध्यासपरम् । उतो- अपि च । अपः- मूलशक्तिधाराः । द्याम्- चिदाकाशम् । तस्तभ्वांसम्-
स्तम्भयन्तम् । वीर्येण- स्वविक्रमेण । अहिम्- सर्पोपलक्षितान्तर्हितदुर्वासनामयभावनम् । अहन्-
बाधितवान् ॥५॥

स्तवा नु त इन्द्र पूर्या महान्युत स्त्वाम नूतना कृतानि ।

स्तवा वज्रं बाह्वोरुशन्तं स्तवा हरी सूर्यस्य केतू ॥ २.०११.०६

इन्द्र- परमेश्वर । ते- तव । पूर्या- प्राचीनानि । महानि- महान्ति कर्माणि । नु- क्षिप्रम् । स्तव-
स्तवाम् । उत- अपि च । नूतना- अभिनवानि । कृतानि- कर्माणि । स्तवाम् । बाह्वोः- त्वद्भुजयोः ।

उशन्तम्- दीप्यमानम् । वज्रम् । स्तव- स्तवाम् । सूर्यस्य- आत्मनः । केतू- प्रज्ञापकौ । हरी-
तवाश्वभूतप्राणशक्ती । स्तव- स्तवाम् ॥६॥

हरी नु त इन्द्र वाजयन्ता घृतश्रुतं स्वारमस्वार्थम् ।

वि समना भूमिरप्रथिष्टारंस्तु पर्वतश्चित्सरिष्यन् ॥ २.०११.०७

इन्द्र- परमेश्वर । नु- क्षिप्रम् । ते- तव । हरीः- आकर्षणशक्तिप्रतीकाश्चौ । वाजयन्तौ- गतिमन्तौ ।
घृतश्रुतम्- उदकच्यावकम् । स्वारम्- शब्दम् । अस्वार्थ- शब्दितवन्तौ । समना- तयोः सहृदया ।
भूमिः- पृथिवी । अप्रथिष्टाः- प्रथिताभवत् । आध्यात्मिके तु चित्ताकाशस्थप्राणः जीवोदकधारा
आशरीरं प्रवर्तयिष्य इति प्रकटयति । भूः शरीरञ्च तदर्थं सज्जं भवतीति भावः । सरिष्यन्- सरन् ।
पर्वतश्चित्- मेघोपि । अरंस्त- अरमत । अपां मूलशक्तिधाराणामुपलब्धिस्थानञ्च तन्निष्पादनाय
सरतीत्याध्यात्मिके । सर्वमिन्द्रानुग्रहेण भवतीति भावः । ॥७॥

नि पर्वतः साद्यप्रयुच्छन्सं मातृभिर्वावशानो अक्रान् ।

दूरे पारे वाणीं वर्धयन्त इन्द्रेषितां धमनिं पप्रथन्नि ॥ २.०११.०८

अप्रयुच्छन्- अप्रमाद्यन् । पर्वतः- मेघः । नि सादि- न्यषीदत् । मातृभिः- अद्भिः । वावशानः- शब्दं
कुर्वन् । अक्रान्- अक्रमीत् । मूलशक्तिधाराः स्रावयितुं तदुपलब्धिस्थानमिन्द्रप्रसादेन प्रवर्तत
इत्याध्यात्मिके । दूरे पारे वाणीम् वर्धयन्तः- अन्तरिक्षपर्यन्तं मन्त्रं वर्धयन्त उपासकाः । इन्द्रेषिताम्-
इन्द्रप्रेरिताम् । धमनिम्- वाचम् । नि पप्रथन्- नितरामप्रथयन् ॥८॥

इन्द्रो महां सिन्धुमाशयानं मायाविनं वृत्रमस्फुरन्निः ।

अरैजेतां रोदसी भियाने कनिक्रदतो वृष्णो अस्य वज्रात् ॥ २.०११.०९

इन्द्रः । महाम्- महत्याः । सिन्धुम्- अपः । वृत्रम्- आवारकम् । आशयानम्- तमःप्रायम् ।
मायाविनम्- मिथ्याप्रवृत्तम् । निः अस्फुरत्- जघान । कनिक्रदतः- गर्जतः । वृष्णः-

वर्षकस्येन्द्रस्य । अस्य- एतस्य । वज्रात् । रोदसी- द्यावापृथिव्यौ । भियाने- भीते । अरेजेताम्-
अकम्पेताम् ॥९॥

अरौरवीदृष्णौ अस्य वज्रोऽमानुषं यन्मानुषो निजूर्वात् ।

नि मायिनो दानवस्य माया अपादयत्पपिवान्सुतस्य ॥ २.०११.१०

अस्य- एतस्य । वृष्णः- वर्षकस्येन्द्रस्य । वज्रः । अरौरवीत्- अशब्दयत् । अमानुषम्-
अविवेकिनम् । मानुषः- विवेकीन्द्रः । निजूर्वात्- नितरां जिघांसति । सुतस्य पपिवान्-
रसानुभवकरः । मायिनः- वञ्चकस्य । दानवस्य- वृत्रस्य । मायाः । अपादयत्- नाशितवान् ॥१०॥

पिबपिबेदिन्द्र शूर सोमं मन्दन्तु त्वा मन्दिनः सुतासः ।

पृणन्तस्ते कुक्षी वर्धयन्त्वित्था सुतः पौर इन्द्रमाव ॥ २.०११.११

शूर- समर्थ । इन्द्र- परमेश्वर । सोमम्- रसम् । पिब पिब- अनुभव । मन्दिनः- आनन्ददाः ।
सुतासः- निष्पन्ना रसाः । त्वा- भवन्तम् । मन्दन्तु- आनन्दयन्तु । ते- तव । कुक्षी- हृदयम् ।
पृणन्तः- पूरयन्तः । वर्धयन्तु । इत्था- एवम् । पौरः- पूरकः । सुतः- निष्पन्नो रसः । इन्द्रम्-
परमेश्वरम् । आव- तर्पयतु ॥११॥

त्वे इन्द्राप्यभूम विप्रा धियं वनेम ऋतया सपन्तः ।

अवस्यवो धीमहि प्रशस्तिं सद्यस्ते रायो दावने स्याम ॥ २.०११.१२

विप्राः- मेधाविनो वयम् । त्वे- त्वयि । इन्द्र । अभूम- भवेम । धियम्- बुद्धिम् । वनेम- सम्भजेम ।
ऋतया- धर्मकामनया । सपन्तः- परिचरन्तः । अवस्यवः- रक्षाकामाः । प्रशस्तिम्- त्वत्कीर्तिम् ।
धीमहि- ध्यायामः । सद्यः- क्षणेन । ते- तव । रायः- सम्पदः । दावने- दाने । स्याम- भवेम ॥१२॥

स्याम ते त इन्द्र ये त ऊती अवस्यव ऊर्जं वर्धयन्तः ।

शुष्मिन्तमं यं चाकनाम देवास्मे रयिं रासि वीरवन्तम् ॥ २.०११.१३

इन्द्र- परमेश्वर । ये । ते- तव । ऊती- प्राप्त्या । ऊर्ज- प्राणम् । वर्धयन्तः । ते । ते- तव । स्याम- भवेम । देव- हे द्योतनशील । यम्- याम् । चकानाम- कामयामः । रयिम्- तां दानयोग्यसम्पदम् । शुष्मिन्तमम्- अतिशयेन बलवतीम् । वीरवन्तम्- वीर्ययुक्ताम् । रासि- ददासि ॥१३॥

रासि क्षयं रासि मित्रमस्मे रासि शर्धे इन्द्र मारुतं नः ।

सजोषसो ये च मन्दसानाः प्र वायवः पान्त्यग्रणीतिम् ॥ २.०११.१४

नः- अस्मभ्यम् । क्षयम्- निवासम् । रासि- प्रयच्छसि । अस्मे- अस्माकम् । मित्रम्- स्नेहम् । रासि । इन्द्र । मरुतां शर्धे- मरुद्गणं रासि । सजोषसः- सहृदयाः । ये च । मन्दसानाः- तुष्यन्तः । वायवः- प्राणा मरुतः । अग्रणीतिम्- अग्रे नीतं सोमं रसम् । पान्तु- अनुभवन्तु ॥१४॥

व्यन्तिवन्तु येषु मन्दसानस्तृपत्सोमं पाहि द्रह्यदिन्द्र ।

अस्मान्सु पृत्त्वा तरुत्रावर्धयो द्यां बृहद्भिरर्कैः ॥ २.०११.१५

येषु । मन्दसानः- त्वं तुष्यसि । ते मरुतः प्राणविशेषाः । व्यन्तु- रसमनुभवन्तु । द्रह्यत्- आत्मानं दृढीकुर्वन् । इन्द्र । तृपत्- तर्पकम् । सोमम्- रसम् । पाहि- अनुभव । पृत्सु- पृतनासु । अस्मान्- नः । सु- सुष्ठु । तरुत्र- तारक । बृहद्भिः- महद्भिः । अर्कैः- पूज्यैर्मरुद्भिः प्राणविशेषैः । द्याम्- नभः । अवर्धयः ॥१५॥

बृहन्त इन्नु ये ते तरुत्रोक्थेभिर्वा सुम्रमाविवासान् ।

स्तृणानासो बर्हिः पस्त्यावत्त्वोता इदिन्द्र वाजमगमन् ॥ २.०११.१६

तरुत्र- तारक । इन्द्र- ईशनाधिदैवत । ये । बृहन्तः- महान्तः । सुम्रम्- सुखकरं त्वाम् । नु- क्षिप्रम् । उक्थेभिः- मन्त्रैः । आविवासान्- परिचरन्ति । ते । बर्हिः स्तृणानासः- लब्धभूमिकाः । त्वोताः- त्वद्रक्षिताः । पस्त्यावत्- शरणवत् । वाजम्- भोगम् । अगमन्- प्राप्तुवन्ति ॥१६॥

उग्रेष्विन्नु शूर मन्दसानस्त्रिकद्रुकेषु पाहि सोममिन्द्र ।

प्रदोधुवच्छश्रुषु प्रीणानो याहि हरिभ्यां सुतस्य पीतिम् ॥ २.०११.१७

शूर- समर्थ । मन्दसानः- हृष्टः सन् । नु- क्षिप्रम् । उग्रेषु- उद्गूर्णेषु । त्रिकद्रुकेषु- त्रिस्थानेषु
भूर्भुवःसुवर्लोकाख्यमनःप्राणशरीरेषु । इन्द्र । सोमम्- रसम् । पाहि- अनुभव । प्रीणानः- प्रीतः सन् ।
श्मश्रुषु- श्मश्रूणि । प्रदोधुवत्- कम्पयन् । हरिभ्याम्- तवाश्वाभ्यां प्राणप्रतीकाभ्याम् । सुतस्य-
निष्पन्नस्य रसस्य । पीतिम्- अनुभूतिं प्रति । याहि- गच्छ ॥१७॥

धिष्वा शवः शूर येन वृत्रमवाभिनदानुमौर्णवाभम् ।

अपावृणोज्योतिरार्याय नि सव्यतः सादि दस्युरिन्द्र ॥ २.०११.१८

शूर- समर्थ । इन्द्र- परमेश्वर । येन । और्णवाभम्- ऊर्णनाभिमिव बन्धकम् । दानुम्- अवखण्डनं
कुर्वन्तम् । दो अवखण्डने । वृत्रम्- आवरणम् । अवाभिनत्- बिभेदिथ । शवः- तद्वलम् । धिष्व-
धारय । आर्याय- आर्यशीलाय । ज्योतिः । अपावृणोत्- उद्धाटितवान् । दस्युः- उपक्षपयिता ।
सव्यतः । नि सादि- नितरां पातितः सूदितश्च ॥१८॥

सनेम ये त ऊतिभिस्तरन्तो विश्वाः स्पृध आर्येण दस्यून ।

अस्मभ्यं तत्त्वाष्ट्रं विश्वरूपमरन्धयः साख्यस्य त्रिताय ॥ २.०११.१९

ये । ते- तव । ऊतिभिः- रक्षाभिः । विश्वाः- सर्वाः । स्पृधः- स्पर्धाभावनाः । दस्यून- दस्युभावनाः ।
आर्येण- आर्यशीलेन । तरन्तः- तरन्ति तान् । सनेम- सम्भजेम । त्रिताय-
भूर्भुवःसुवराख्यभूमिकात्रयस्थतत्त्वोपासकाय । साख्यस्य- तत्सखित्वं पालयितुम् । अस्मभ्यम्-
अस्मदर्थम् । विश्वरूपम्- बहुरूपम् । तत्त्वाष्ट्रम्- सुशिल्पिनिर्मितं दुर्गं तदुपलक्षितान्तरायम् ।
अरन्धयः- नाशितवान् ॥१९॥

अस्य सुवानस्य मन्दिनस्त्रितस्य न्यर्बुदं वावृधानो अस्तः ।

अवर्तयत्सूर्यो न चक्रं भिनद्वलमिन्द्रो अङ्गिरस्वान् ॥ २.०११.२०

वावृधानः- वर्धमानः। अस्य- एतस्य। सुवानस्य- रसनिष्पादकस्य। मन्दिनः- रसयुक्तस्य।
त्रितस्य- उपासकस्य। न्यर्बुदम्- मेघं जडप्रतीकम्। नि अस्तः- बिभेद। सूर्यः- सविता। न- इव।
चक्रम्- स्वतेजोमयमण्डलम्। अवर्तयत्- अभ्रमयत्। इन्द्रः। अङ्गिरस्वान्- अग्नियुक्तः। वलम्-
बन्धकम्। भिनत्- बिभेद ॥२०॥

नूनं सा ते प्रति वरं जरित्रे दुहीयदिन्द्र दक्षिणा मघोनी।

शिक्षा स्तोतृभ्यो माति धग्भगो नो बृहद्वदेम विदथे सुवीराः ॥ २.०११.२१

नूनम्- निश्चयेन। इन्द्र। सा। दक्षिणा- समर्था। मघोनी- उषा विद्या। ते वरम्- त्वदनुग्रहम्।
जरित्रे- रसनिष्पादकाय। प्रति दुहीयत्- प्रति दोग्धि। स्तोतृभ्यः। शिक्ष- विद्यां देहि। नः-
अस्माकम्। भगः- सौभाग्यम्। अति मा धक्- अस्मद्बुद्धिग्रहणमतिक्रम्य मा देहि। यथायोग्यमेव
देहि। यासु विद्यासु वयमनधिकारिणस्ता मा देहीति भावः। विदथे- यज्ञे। सुवीराः-
शोभनवीर्यसम्पन्नाः सन्तः। बृहत्- महत्। वदेम- ब्रवाम ॥२१॥